

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАПІША ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН
ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ
АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Одеса – 2014

УДК 332.2.01
ББК 65.9(4Укр)321.2 в

Автор: Г.М. Запша

Друкується за рішенням вченої ради економічного факультету Одеського державного аграрного університету (протокол № 5 від 25 лютого 2014 р.).

Рецензенти:

Гончарук А.Г. – доктор економічних наук, професор, Міжнародний гуманітарний університет

Немченко В.В. – доктор економічних наук, професор, Одеська національна академія харчових технологій

Запша Г.М.

Теоретико-методологічні основи розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень / Г.М.Запша. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2014. – 25 с. – (Препринт / Миколаїв).

Досліджено сутність власності як економічної категорії. Виявлено особливості розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень. Висвітлено методологічні основи наукових досліджень відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень.

Для науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, фахівців-економістів, працівників органів влади та всіх тих, хто цікавиться проблемою розвитку відносин власності в аграрному секторі України.

УДК 332.2.01
ББК 65.9(4Укр)321.2 в

Одеський державний
аграрний університет, 2014

Зміст

Вступ.....	4
1. Власність як економічна категорія	5
2. Особливості розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень	12
3. Методологічні основи наукових досліджень відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень	18
Список використаних джерел.....	23

Вступ

Актуальність дослідження теоретико-методологічних основ розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень зумовлена глибинністю соціально-економічних змін, що протікають в сільському господарстві країни, вагомістю аграрного сектора в забезпеченні продовольчої безпеки, низькою суспільно-політичною результативністю аграрних трансформацій, необхідністю виведення відносин власності в аграрному секторі на рівень сучасних світових вимог.

Наукове забезпечення розвитку відносин власності здійснювали Базилевич В.Д., Беленцов В.Н., Бірюкова Н.Н., Веблен Т., Демсет Г., Джозеф К., Коммонс Дж., Коуз Р., Лазня І.В., Лукінов І.І., Остром Е., Ордуей Н., Рибалкін В.О. та інші вітчизняні та зарубіжні фахівці. Науково прикладні аспекти системи сучасних аграрних перетворень досліджували Андрійчук В.Г., Баланюк І.Ф., Бородіна О.М., Гудзинський О.Д., Єрмаков О.Ю., Зіновчук В.В., Кішак І.Т., Лукінов І.І., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Могильний О.М., Онищенко О.М., Пронько Л.М., Россоха В.В., Саблук П.Т., Ушачов І.Г., Шебаніна О.В., Шебанін В.С., Шпикуляк О.Г., Червен І.І., Федоров М.М., Юрчишин В.В., Якуба К.І., Яценко В.М. та інші вчені. Проте наявні наукові праці не в повній мірі розкривають системного прояву власності як економічної категорії, а також дискретно подають особливості розвитку відносин власності аграрного сектора в умовах транзитивної економіки, та не в достатньому обсязі формують методологічні основи наукових досліджень відносин власності в аграрних перетвореннях. Тоді як практика аграрного господарювання потребує надійного наукового забезпечення.

Дослідження виконувалося в межах науково-дослідної роботи Одеського державного аграрного університету «Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах розвитку АПК Півдня України» (номер державної реєстрації 0107U003954).

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та методологічних підходів щодо проведення сучасних аграрних перетворень, прикладне використання яких сприятиме підвищенню соціально-економічної результативності розвитку відносин власності в сільському господарстві.

Основні теоретичні та прикладні результати дослідження, що характеризують отриману наукову новизну:

— удосконалено теоретичне трактування економічної категорії «власність» як такої, що віддзеркалює найзагальніші та найістотніші явища реальної економічної дійсності, яка проявляється в реакції на результати природних процесів та людської праці матеріального та нематеріального характеру, по відношенню до яких з боку певних суб'єктів в нерозривній єдності здійснюється володіння, користування та розпорядження;

— вперше розроблено методологічні основи використання в дослідженнях відносин власності в аграрних перетвореннях комплексу пізнавальних засад з позицій історичності, об'єктивності, системності та динамічності, якими формується наукове забезпечення соціально-економічних, організаційно-

правових та морально-психологічних умов реалізації інтересів власників та сільської громади;

— набули подальшого розвитку обґрунтування особливостей розвитку відносин власності в сучасних аграрних перетвореннях в Україні, що полягають у залежності їх результативності від ефективності національної аграрної політики, орієнтованості на прогресивні світові стандарти, необхідності підвищення соціально-економічної та суспільно-політичної результативності, незавершеності набуття права власності на землю сільськогосподарського призначення, орієнтованості на професійність в управлінні власністю, об'єктивності посилення інтелектуалізації власності, широкому спектрі організаційно-правових форм сільської виробничо-господарської діяльності.

1. Власність як економічна категорія

Трактування власності в її найзагальнішому науково-філософському розумінні як об'єктивної дійсності, що відбивається в свідомості особистості і проявляється у її соціальній поведінці по відношенню до суб'єктів та об'єктів власності відображає дуальну природу власності, що синтезує матеріальний світ та його суб'єктивне сприйняття людьми.

Власність та особистість нерозривно поєднані, бо усвідомлення себе самого як власника свого тіла, своїх думок, своїх переконань, своєї волі, загалом свого ества вказує на виключну приналежність (належність) індивіду самого себе, на наявність певного вольового відношення стосовно себе як «свого», «мого». Такий підхід подібний розумінню того, що власність є невід'ємною ланкою суспільної та біологічної природи людини, структурної цілісності її особи, обґрунтовував Дж. Локк, який писав: «Кожна людина володіє певною власністю, що міститься у її власній особистості, на яку ніхто, крім неї самої не має жодних прав... Людина як господар над собою і як володар власної особистості, її дій та її праці, у такій якісній визначеності містить у собі найважливішу основу власності» [7; с. 277].

Власність не може існувати поза відносин приналежності об'єктів матеріальної чи ідеальної природи людям. Приналежність показує складову частину чогось, що органічно властиве кому-небудь або чому-небудь, а також як стан за значенням терміну «належний». При цьому належний трактується як такий, який є чиею-небудь власністю, перебуває в чиемусь розпорядженні; який має зв'язок з ким-небудь, чим-небудь, стосунок до когось, чогось; який належить, призначений кому-небудь; який потрібний, необхідний [2, с. 568]. В якості об'єктів приналежності можуть бути особисті речі, житло, засоби та знаряддя виробництва інші продукти природи та матеріальні і нематеріальні результати людської діяльності. Таким чином, одним із сутнісних елементів власності є приналежність, в якій переплітаються та взаємообумовлюються суб'єктивні (вольові, ідеальні) та об'єктивні (в тому числі економічні) складові.

Сутність категорії «приналежність» з позицій співвідношення між її економічним та вольовим змістом ґрунтовно досліджується Рибалкіним В.О. та Лазнею І.В. [14], теоретичні викладки яких логічно продовжують наукові напрацювання Корнієнка В.П. [6] стосовно суспільно-економічної природи

приналежності. Аналізуючи висновки Корнієнка В.П. щодо економічної обумовленості волі людей у відносинах приналежності, пріоритетного значення економічних факторів порівняно з вольовими, неприйнятності ігнорування ролі вольової сторони у відносинах власності, єдності вольових та економічних відносин як статички власності, Рибалкін В.О. та Лазня І.В. відзначають, що приналежність обмежує економічну складову власності. Бо фіксує процес привласнення, тоді як основні складові функції власності є дієвими, а їх сукупна єдність відбиває динаміку економічного явища. Тобто приналежність – це відношення до речі як до своєї, у якому «застиглі» відносини присвоєння як «живі», реальні економічні відносини» [14, с.62].

Тому економічний зміст власності має розглядатися не через приналежність, а «через первинне привласнення, як процеси розпредмечування та опредмечування», а також через «вторинне привласнення як сукупності відносин, які опосередковують перехід речей у приналежність суб'єкту власності» [14, с.62].

Погоджуємося з думкою авторів стосовно того, що власність як економічна категорія не повинна трактуватися виключно як приналежність, бо остання є однією з родових характеристик в сукупності сутнісно-генетичних ознак власності як динамічного об'єктивного суспільно-економічного явища. Проте, не переконливою, на наш погляд, є позиція Рибалкіна В.О. та Лазні І.В. в частині того, що «суто економічний зміст власності – це динаміка власності», бо такий підхід певною мірою заперечує необхідність та доцільність використання в єдності методів аналізу статички та динаміки, які дозволяють вивчати економічну сутність власності як з позицій фіксації її стійких, фрагментарних характеристик, так і з точки зору її зміни в динаміці процесу розвитку. Підтримуючи висновки вчених щодо визначення функціональної ролі приналежності в якості вихідної структурної складової відносин власності [14, с.66], разом з тим, вважаємо спірним твердження Рибалкіна В.О. та Лазні І.В. стосовно того, що «зміст категорії приналежність утворюють вольові, свідомі відносини людей, їхніх груп і об'єднань до умов і результатів виробництва як до своїх, які фіксуються або не фіксуються правовими (законодавчими) актами» [14, с.65-66], що «приналежність взагалі не має економічного змісту – останній притаманний лише привласненню» [14, с.59]. Бо суб'єктивні вольові відносини приналежності мають певні обмеження, які викликані дією незалежних від волі окремих особистостей та їх груп факторів, що об'єктивно склалися в природі і суспільстві в конкретно-визначених умовах розвитку. Людина може поширювати свою волю на об'єкти як на свою приналежність лише настільки, наскільки може бути реалізована нею її воля стосовно об'єктів приналежності, настільки доступні останні з позицій розпорядження ними.

Отже, приналежність як вихідний елемент власності органічно поєднує суб'єктивний (вольовий) та об'єктивний (включаючи і економічний) зміст. Діалектика взаємозалежності і взаємозв'язку об'єктивно-суб'єктивної сутності приналежності дозволяє розглядати її як в аспекті відносин людини до матеріальних і нематеріальних об'єктів як встановлення влади над ними, так і з

позицій відносин між людьми з приводу привласнення-відчуження матеріальних і нематеріальних об'єктів.

Соціальна природа людини полягає в її належності до суспільства, між членами якого виникають соціальні взаємозв'язки, або суспільні відносини, що характеризуються динамічністю та суперечливістю розвитку, складністю внутрішньої будови та надзвичайною різноманітністю сфер прояву. У сфері суспільного виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і нематеріальних благ формуються економічні відносини, невід'ємною складовою яких є відносини привласнення і відчуження результатів діяльності економічних суб'єктів. Трактуювання привласнення-відчуження як певної дії, що полягає у встановленні взаємовідносин між людьми з приводу оволодіння-позбавлення матеріальних і нематеріальних благ характеризує суспільний характер процесу набуття - втрати власності. Діалектика взаємозв'язку привласнення-відчуження не заперечує можливості їх здійснення як окремих, самостійних процесів в тому випадку, коли, наприклад, відчужується об'єкт власності з метою знищення, або привласнюються новостворене майно, безхазяйні речі, знахідки та загальнодоступні дари природи. Зокрема, щодо привласнення останніх Цивільним кодексом України передбачено, що особа, яка зібрала ягоди, лікарські рослини, зловила рибу або здобула іншу річ у лісі, водоймі тощо, стає їхнім власником, якщо вона діяла відповідно до закону, місцевого звичаю або загального дозволу власника відповідної земельної ділянки [20].

Узагальнення літературних джерел свідчить, що розуміння економічного змісту власності як суспільних відносин привласнення-відчуження представлено численними визначеннями в сучасних наукових публікаціях та відображає в цілому марксистський підхід, згідно якого власність є «історично визначений спосіб присвоєння людьми предметів споживання. Вона завжди пов'язана з річчю, але не є самою річчю, а відносинами людей з приводу речі» [10, с.271]. Відносини власності виступають складовою суспільно-політичних та соціально-економічних відносин і проявляються в різних організаційно-правових формах. В реальній економіці господарюючий суб'єкт усвідомлює своє право та реалізує по відношенню до конкретного об'єкта функції власника щодо володіння, користування та розпорядження певною власністю. Остання може присвоюватися особою, сім'єю, колективом, громадою, суспільством. За Ф. Знгельсом, через власність «економічні відносини кожного даного суспільства проявляються насамперед як інтереси» [10, с.271], які набуваються відповідними власниками, їх мотивуючи, стимулюючи та виховуючи.

Використовуючи тим чи іншим чином об'єкт власності, власник об'єктивно реалізує власне право щодо цієї власності та демонструє її конкретну існуючу реальність. Остання в якості власності підтверджується володінням та розпорядженням, яке здійснюється під час використання. З позицій економічних відносин власність проявляється як через суб'єкт та об'єкт присвоєння, так і предметно використання присвоєних об'єктів, що зумовлюється конкретними людськими потребами.

В суспільстві інтереси людей відбивають об'єктивну та суб'єктивну сторони власності через процеси її використання, володіння та розпорядження. На

цій підставі К. Маркс стосовно сфери виробничих відносин стверджував: «Оскільки власність є тільки свідомим ставленням до умов виробництва як до своїх власних... тобто оскільки існування виробника виступає як існування в об'єктивних умовах, йому належних, остільки вона (власність) здійснюється тільки через саме виробництво. Дійсне привласнення здійснюється спершу не в мисленому, а в активному, реальному відношенні до цих умов, це є дійсне використання їх людиною як умов своєї суб'єктивної діяльності» [9, с.482-483]. Таким чином, суб'єктивна діяльність людини в сфері виробничих відносин проявляється через об'єктивні економічні процеси, а відтак, власність поєднує об'єктивні та суб'єктивні начала та компоненти, які в суспільстві нерозривно пов'язані між собою.

Узагальнюючим висновком з викладеного витікає те, що власність через сукупність об'єктивних та суб'єктивних складових проявляється в якості системної цілісності економічних відносин, яка має місце на кожному етапі цивілізаційного розвитку.

В реальній економіці в процесі здійснення виробничо-господарської діяльності відбувається задоволення потреб споживачів, масштаб та спектр яких визначається, з одного боку, відчуттям людиною недостачі чого-небудь, відповідно до рівня її індивідуальної свідомості, світогляду, знань і форм мислення, а з іншого боку, сукупністю всіх видів людської діяльності зі створення матеріальних та нематеріальних благ, привласнення яких характеризує рівень розвитку конкретного суспільства та його цивілізаційного укладу. Прикладний характер задоволення людських потреб відбувається через об'єкти власності, по відношенню до яких певною особою здійснюється користування, володіння та розпорядження. Сучасні потреби людей можуть задовольнятися на основі різних суспільно-політичних укладів, які в площині виробничих відносин відбивають, по-перше, соціально-економічну взаємодію певних прошарків населення, індивіди якого в процесі виробництва матеріальних та створення нематеріальних благ можуть конкурувати та/або взаємовигідно співпрацювати; по-друге, суспільно цільової установки стосовно: а) нарощування доходу та отримання прибутків; б) розширеного відтворення на основі усупільнених засобів виробництва та централізованого розподілення створених благ.

Як відмічалось, однією з визначальних сутнісно-генетичних ознак у змісті власності є процес присвоєння, який є відчуженням об'єкта власності суб'єктом від інших суб'єктів. Разом з тим, сутнісну сторону власності характеризує також володіння, користування та розпорядження предметно того ж майна або чогось. Тобто володіння, користування та розпорядження означає в тому чи іншому значенні мати що-небудь у своїй власності. Від власності як певної форми присвоєння і відчуження потрібно відрізнити володіння, користування і розпорядження.

Так, володіння відбиває дію та стан за значенням володіти, а також відповідає трактуванню у значенні отримати можливість підкоряти когось своєму впливові, своїй волі, або мати повну владу відносно чогось. В даному випадку має місце взаємодія суб'єкта та об'єкта власності, де перше (суб'єкт) домінує по відношенню до другого (об'єкт), що належить першому. Початкова форма

власності, яка виражає відносини, пов'язані з наявністю у того або іншого суб'єкта об'єктів власності з господарським володінням ними. Само по собі володіння не означає повну власність. Володарем об'єкту може бути як власник, так і не власник (наприклад, орендар).

Користування відбиває дію за значенням користуватися, тобто уживати, використовувати що-небудь для власних потреб та у своїх інтересах, або діставати вигоду від чогось. Користуватися стосовно чогось означає також мати що-небудь. В даному випадку користування трактується і як використання та стосується безпосереднього споживання об'єкта власності, або його застосування у виробничо-господарському процесі для створення благ матеріальної та нематеріальної природи.

Розпорядження означає дію за значенням розпоряджатися, що трактується як давати розпорядження, накази. Щодо предмету здійснюваного дослідження, то термін «розпоряджатися» тлумачиться як діяти стосовно до кого-небудь, чого-небудь на свій розсуд. Розпорядження передбачає дію власника з позицій прийняття менеджерського рішення предметно планування, організації, регулювання, координації, аналізу, мотивації, обліку та контролю щодо об'єкта власності та/або його відчуження або продажу.

Власником функції управління стосовно власності здійснюються через розпорядження та користування, які виступають в якості засобів досягнення власницьких цілей шляхом привласнення результатів дії системи управлінських заходів.

Економічні відносини власності відображають відносини між економічними суб'єктами з приводу набуття-позбавлення належності їм об'єктів через суспільно визначенні процеси присвоєння-відчуження, що протікають в усіх сферах суспільного відтворення (виробництві, розподілі, обміні, споживанні), наслідком яких (відносин) постають володіння, користування та розпорядження предметно вказаних об'єктів з метою задоволення інтересів та потреб таких суб'єктів.

Відносини власності утворюють певну систему, яка згідно положень підручника з економічної теорії за редакцією В.Д. Базилевича включає наступні види відношень: відносини привласнення передбачають повне відчуження об'єкта власності певним суб'єктом від інших суб'єктів, тобто економічні відносини між людьми, які характеризують їхнє ставлення до засобів виробництва як до власних; відносини з приводу економічних форм реалізації власності є відображенням корисності чи прибутковості об'єкта власності для суб'єкта власності; відносини з приводу господарського використання об'єктів власності виникають між власником об'єктів власності та підприємцем стосовно передачі останньому майна за певних умов для використання з господарською метою [3, с. 76 – 77].

Організаційне регламентування через державні нормативно-правові акти фіксує володіння, користування та розпорядження стосовно конкретних об'єктів, по відношенню до яких виникає право власності зі сторони певних суб'єктів. Останні, маючи соціальний характер, підкріплюють правове унормування суспільними інституціями.

Історично власність існує у певних типах та формах, що утворюються як наслідок розвитку взаємозалежних процесів поглиблення суспільного поділу

праці та усупільнення економічної діяльності. Названий процес виражається, з одного боку, в поглибленні спеціалізації, відносній відособленості економічних суб'єктів, приватному (індивідуальному) характері присвоєння матеріальних і нематеріальних благ, а з іншого – в зростанні комбінування та кооперування виробництва, посиленні взаємозв'язку і взаємозалежності господарських одиниць, злитті розділених процесів виробництва в єдиний суспільний процес, що проявляється в усупільненні власності.

Приватні (індивідуальні) форми привласнення матеріальних і нематеріальних благ сприяють реалізації економічних інтересів та потреб особистості, її самореалізації та самоутвердженню, розвитку ініціативи та творчих здібностей. Розвиток особистості через подальше утвердження в суспільстві приватної власності це розвиток індивідуального у загальносуспільному. Примноження, укріплення приватної власності індивідуумів як членів суспільства є одночасно розбудовою загальносуспільної власності. Відсутність умов в суспільстві для реалізації права його членів володіти, користуватися та розпоряджатися факторами і результатами виробництва неминує призводити до стагнації суспільства. Разом з тим, зосередження в приватній власності на засоби виробництва в руках невеликої частки членів суспільства призводить до формування олігархічної економіки, монополізму приватного капіталу, безправного положення безпосередніх виробників, загострення протиріччя між трудом та капіталом.

На цій підставі, різні вчені приходять до спільного висновку про необхідність збалансованого поєднання приватної та суспільної форм власності. При цьому може аргументовано відстоюватися позиція стосовно переваг тієї чи іншої форми власності, при беззаперечності необхідності збереження різних форм власності та господарювання як об'єктивної умови щодо соціально-економічного прогресу. Викладене відповідає вимогам стосовно закономірностей розвитку відносин власності – єдності об'єктивного і суб'єктивного; діалектичний зв'язок та посилення процесів індивідуалізації та соціалізації в розвитку відносин власності; постійного відтворення умов для збереження різноманітних форм власності, що взаємодіють і доповнюють одна одну.

Матеріальною основою виникнення приватної та суспільної форм власності виступають засоби виробництва, що значною мірою визначають організаційно-економічні та виробничо-господарські відносини в суспільстві. Зміна матеріальної основи форм власності в кожний даний момент кількісно і якісно звужує одну форму за рахунок іншої, яка при цьому зростає. Емпірика цивілізаційного розвитку засвідчує, що позитивних чи негативних форм власності не існує.

Таким чином, власність це цілісне, динамічне, складне суспільне явище, структура якого вибудовується через інтеграцію системо-утворюючих елементів. Найважливішою для розкриття сутності економічних відносин власності і водночас найскладнішою для розуміння є структура власності з внутрішньо-генетичної точки зору (рис. 1).

Власність є єдністю взаємозв'язків усіх її структурних елементів. Приналежність може відображати як загальнонаукову, так і економічну

категорію, яку виокремлено на основі методу наукової абстракції як вихідну, одну з найсуттєвіших, сталих ознак власності як об'єктивної дійсності. Функціональна роль привласнення у внутрішній структурі власності полягає в набутті суб'єктом власності об'єкта приналежності. Відчуження як процес позбавлення суб'єкта власності об'єкта приналежності є протилежним, по відношенню до привласнення.

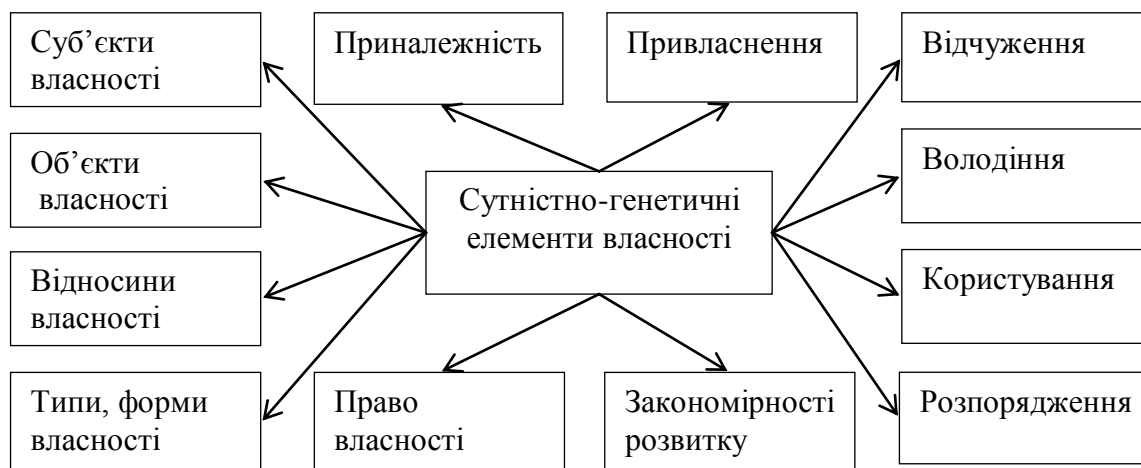

Рисунок 1 – Сутнісно-генетичні елементи власності

Розроблено автором

Узагальнюючи викладене слід зазначити, що в якості економічної категорії власність виражає собою найзагальніші та найістотніші явища реальної економічної дійсності, що проявляється в реакції певних суб'єктів (окремих особистостей чи їх груп) на об'єкти (результати природних процесів та (або) людської праці матеріального та (або) нематеріального характеру), по відношенню до яких в нерозривній єдності здійснюється володіння, користування та розпорядження.

Власність в системі економічних відносин носить об'єктивно-суб'єктивний характер. При цьому не можна абсолютизувати ні об'єктивні ні суб'єктивні процеси. Найбільш прийнятний результат має місце в тому випадку, коли в руслі об'єктивної закономірності враховуються суб'єктивні фактори – свідомість і поведінка людей як власників, або не власників; менеджмент в підприємствах і організаціях різних форм власності; система державного управління; політичні, ідеологічні, правові, культурні відносини в країні. Наголошуючи на визначальному характері відносин власності в структурі економічних відносин, разом з тим, помилковим було б зведення всього спектру економічних відносин до відносин власності, визнання лише того, що ефективність функціонування економіки в цілому і економічних суб'єктів залежить виключно від форми власності на засоби виробництва.

2. Особливості розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень

Важливість дослідження особливостей сучасного розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень витікає із економічної, соціальної, політичної, міжнародної та правової значущості відносин власності для становлення високопродуктивного сільського господарства, національного господарського комплексу та посилення конкурентоспроможності аграрної галузі в процесі її інтеграції у світовий економічний простір. Адже вітчизняний та світовий досвід показує досить суттєву залежність результативності реальної економіки від адекватності розвитку відносин власності вимогам часу. Виявлення таких особливостей передбачає проведення ідентифікації даного явища, виділяючи його із всієї сукупності економічних явищ та процесів за рахунок відмінних рис та специфічних проявів в економічному повсякденні.

Особливості сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі формуються під сукупним впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, та проявляються в життєдіяльності суспільства в якості існуючих та (або) започаткованих соціально-економічних, політико-правових, виробничо-господарських та інших суспільних процесів, подальше інституційне функціонування яких визначається відповідністю еволюційному руху суспільства та цивілізації.

До числа основних особливостей сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі слід віднести їх глибинну трансформацію, що набуває перманентного характеру та стосується всіх сфер функціонування сільської громади, її членів та суттєво впливає на життєдіяльність суспільства в цілому. Каузальний зв'язок змін відносин власності прямо чи побічно торкається різних суспільно-політичних, соціально-демографічних, організаційно-економічних, кадрово-управлінських, еколого-природоохоронних та інших процесів в сільській місцевості, займає тривалий період часу та охоплює всю країну. Внаслідок такої масштабності та багатогранної дії відносин власності, їх дослідження щодо макроекономічних та мікроекономічних об'єктів мають різноплановий науковий характер.

Особлива увага з боку дослідників приділяється трансформації відносин власності в сільськогосподарських підприємствах. В дослідженнях вчених економістів Россохи В.В. та Пронько Л.М., наголошується на тому, що сучасні процеси формування та розвитку виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств відбуваються на засадах переходу до ринкових умов господарювання і приватизації землі та майна. Ці процеси спричинили низку проблем стосовно господарювання дрібних власників засобів виробництва, використання найманої праці в сільськогосподарському виробництві, управління господарюючими суб'єктами та ефективності використання в цих умовах наявної власності [15]. Завдяки системному підходу, вчені всебічно розкривають існуючі проблеми розвитку відносин власності на мікроекономічному рівні та науково обґрунтовують напрями їх вдосконалення в підприємствах аграрного сектора та

вдало визначають перспективи підвищення ефективності функціонування відповідних господарюючих суб'єктів.

До вагомих наукових здобутків авторів слід віднести складений ними перелік внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на ефективність управління власністю [15, с. 138], сформовану систему оцінки факторів впливу на ефективність використання власності [15, с. 141–148], а також розроблені конкретні пропозиції на предмет удосконалення відносин власності в аграрних підприємствах. Пильної уваги з боку науковців та практиків заслуговують наведені тут авторські рекомендації стосовно організаційно-економічного та методично-нормативного регулювання державою розподілу та використання підприємствами прибутку, заохочення матеріальними та соціально-психологічними важелями найманих працівників до високоєфективної праці, надання певної організаційно-управлінської та економічної самостійності внутрішньогосподарським структурним підрозділам, покращання орендних відносин між орендодавцями та орендарями землі та майна.

Водночас, спірною вважаємо наведену авторами наукової монографії характеристику відносин власності як «деформацію», що проявляється, за твердженнями науковців, як в аграрних підприємствах, так і аграрній сфері після проведення в сільському господарстві економічних, соціальних й організаційних трансформацій існуючих в ньому організаційно-правових форм господарювання [15, с. 3]. Незгода з такою оцінкою проведених перетворень ґрунтується на тому, що термін «деформація» має латинське походження і в перекладі означає «перекручення» або «спотворення», а в українській мові трактується як природне або штучне порушення форми, частини тіла або органу під впливом зовнішніх сил [18, с. 249], чи в сучасному тлумаченні як зміна форми або розмірів тіла під впливом прикладених сил чи нагрівання. Про те, що такі зміни ув'язуються зі спотвореннями, свідчить наведене тут же сучасне тлумачення терміну «деформований», яке має значення «неправильної форми» [2, с. 218]. Поверховим запереченням слугує те, що зміни в аграрних формуваннях відбувалися під сукупним впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Останні, при цьому, за своєю впливовістю в жодній мірі не поступалися потужності зовнішнім чинникам.

Більш вагомим аргументом є глибина соціально-економічних перетворень в сільському господарстві. Бо перехід галузі до нових форм господарювання на основі трансформації відносин власності виступає якісною зміною соціально-економічної суті та змісту існуючих раніше організаційно-правових структур. Новоутворені підприємства не можуть тривалий час мати «спотворені» чи «неправильні форми», бо вони тестуються сучасною ринковою дійсністю та постійно змагаються за право здійснювати виробничо-господарську діяльність, конкуруючи з суб'єктами господарювання різних форм власності та країн походження. Деформації, які відбувалися в процесі приватизації, стосувалися конкретних фактів ігнорування керівниками законних прав працівників сільського господарства та проведення розподілу державної та колгоспно-кооперативної власності в угоду збагачення окремих осіб, а не на користь сільських громад та їх

мешканців. Проте ці деформації не заперечують об'єктивної необхідності трансформації відносин власності в аграрному секторі.

В даному випадку поділяємо точку зору академіка Юрчишина В.В., який відзначає, що виправдано й єдино правильно виходити з того, що реформування відносин власності і все, що воно породжує й утворює, перебуває у діалектичному взаємозв'язку, розвивається по висхідній. А саме: зміни у відносинах власності вимагають прискорення і забезпечення надійності їх політичної, законодавчої, організаційної, соціальної підтримки, захищеності й забезпеченості. У свою чергу, чим досконалішою, ширшою і надійнішою буде така підтримка, тим більший простір для подальшого розвитку одержать перетворення у відносинах власності. Обов'язковою вимогою тут має бути забезпечення вирішення проблеми власності на найсучасніших засадах. Викладене стосується в повній мірі сільського господарства. Загальнополітичні та загально методологічні засади перетворень відносин власності в цій галузі збігаються з принциповими вимогами й підходами, на яких мають здійснюватися реформаторські зміни в економіці в цілому. Водночас при реформуванні відносин власності потрібно враховувати специфіку сільського господарства як галузі з притаманними їй особливостями минулого й сучасного [22, с. 266]. Адже глибинні перетворення відносин власності закладають основи майбутнього ефективного функціонування аграрного сектора на базі формування багатокладності, посилення конкурентоспроможності агро продовольчої продукції на внутрішньому та світовому ринках, пріоритетності для господарського комплексу соціально-економічних запитів селян, раціональності та збалансованості економічних, соціальних та екологічних складових.

Значимою особливістю сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі є те, що даний процес відбувається одночасно зі становленням та утвердженням в господарському комплексі країни ринкової економіки. Ця особливість відносин власності спричинюється перехідною економікою, транзитивний характер якої передбачає перехід від однієї до іншої економічної системи, а також необхідністю використання ринкових організаційно-економічних засад, сукупність яких дозволяє виводити виробничо-господарську діяльність агропромислового комплексу та його господарюючих суб'єктів на відповідний світовим вимогам рівень.

Досліджуючи розвиток відносин власності в аграрному секторі в країнах з перехідною економікою, член-кореспондент НААН України Осташко Т.О. справедливо вказує на те, що внаслідок проведених трансформацій сформувалася бімодельна структура аграрної галузі. При цьому в одних країнах переважають великі аграрні підприємства, в інших – домінують дрібні та середні за розмірами аграрні господарюючі суб'єкти [13, с. 43–45]. Проте для всіх новоутворених в сільському господарстві організаційно-правових форм спільною рисою постає перехід до домінуючої приватної форми власності, що замінила державну та колективну власність.

Презентуючи ринок землі в якості економічної категорії, доктор економічних наук Заєць В.М. з наукових позицій обґрунтовує необхідність приватної форми власності на землю як таку, що захищає користувачів, які здатні

забезпечувати найвищу продуктивність використання основного засобу виробництва в сільському господарстві. Логічно звертає увагу на те, що економічна теорія розглядає трансформацію прав власності на землю в економічний актив підприємництва як закономірну ендогенну відповідь економіки на зростаючий попит на неї та на зростання пропозиції сільськогосподарського капіталу [4, с. 5–20]. В даному випадку підкреслюється та науково обґрунтовується необхідність повноцінної приватної власності на землю, щодо якої власниками здійснюється володіння, користування та розпорядження, в якості об'єктивної передумови створення внутрішнього мотиваційного чинника соціально-економічного розвитку аграрного сектора.

Розвиток відносин власності в процесі становлення ринкової економіки породжує в сільській місцевості низку соціально-економічних проблем. Можливість їх виникнення передбачалася видатним вченим економістом Чаяновим О.В. Так, висвітлюючи питання диференціації селянських господарств, ним розкривалася невідповідність ринкових вимог та реального розміщення населення, що, стосовно окремих регіонів, називав аграрним перенаселенням, яке давить. Вказувалося, що саме в таких регіонах помітно проявляється низка негативних процесів, в тому числі міграції та розвиток кабальних форм взаємовідносин між господарствами. Масове селянське господарство, що перебудовується із натуральних форм в товарні та яке попадає при цьому в колізії перевищення наявного кількісного складу населення по відношенню до кількості робочих рук, що потребується ринково оптимальними формами господарства, природно втрачає власну однорідність та відчуває найбільш різкі процеси диференціації та розвиток експлуатації відносин [21, с. 147].

Таким чином, ще на початку 20-го сторіччя здійснювалися наукові застереження на предмет можливих соціально-економічних загострень в сільському господарстві за умови переходу економіки до функціонування на ринкових засадах. Зростання сільського безробіття, прискорення міграційних процесів до міст сільських мешканців, посилення експлуатаційного тиску по відношенню до сільських мешканців та інші сучасні негаразди актуалізують наукові пошуки щодо регулювання відносин власності перехідної економіки з позицій збалансованого економічного та соціального розвитку аграрного сектора.

Важливою особливістю сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі виступає активізація процесів інтелектуалізації власності. Об'єктивний характер зростання значущості інтелектуальної власності спричинено: глибинними змінами, що відбуваються в аграрних організаційно-правових формах господарювання, яким належить впроваджувати науково-технічні здобутки в практику управління соціально-економічним розвитком в ринковому середовищі; потребами вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції витримувати конкуренцію на внутрішньому та світовому ринку, що реально за інтелектуальної відповідності виробництва і збуту продукції сільського господарства світовим стандартам; техніко-технологічними умовами виробничо-господарської діяльності аграрних формувань, що ґрунтуються на основі новітніх здобутків наукової думки; вимогами, що пред'являються з боку соціуму та природного довкілля до матеріально-технічної бази сільськогосподарського

виробництва в світлі економічної глобалізації та динамічних змін макроекономічного та мікроекономічного середовища.

Процес інтелектуалізації власності підтверджується дослідженнями, які проводили вчені-економісти Базилевич В.Д. та Ільїн В.В. Цілком логічні аргументи на користь такої наукової позиції ними висвітлюються через характеристику інтелектуальної власності у структурі діяльності в розрізі положень, що показують предмет і структуру праці в сучасну епоху та спосіб її організації, інтелектуальну власність у специфіці сьогодення, інтелектуальну власність у трансформаціях суспільного економічного прогресу, перспективи інтелектуальної власності в умовах зростання людського капіталу. Їх доповнюють положення з феноменології економічної свідомості, а також віддзеркалення філософії власності в розрізі підрозділів «своє» і «власне», поняття власності у процесі самореалізації людини, форми і види власності, приватна і особиста власність, відносини власності, трансформація власності: приватна – особиста – інтелектуальна; власність та інтелект в контексті смислу життя [1].

Об'єктивність процесу системного формування та нарощування науково-інтелектуального потенціалу в сільському господарстві, згідно справедливої оцінки професора Сіренко Н.М., пов'язується із побудовою гуманізованого суспільства, яке орієнтується на духовне вдосконалення та самореалізацію кожної людини [17, с. 289-291]. Бо інтелектуалізація власності постає закономірним результатом розвитку як людини та економіки, так і суспільства і цивілізації загалом.

Вагома особливість сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі полягає в тому, що управління власністю переходить від безпосередніх власників-господарників до професійних менеджерів, які покликані нарощувати власність за рахунок інтенсифікації виробничо-господарської діяльності та високоєфективного використання людського капіталу. Об'єктивна потреба щодо застосування праці професійних управлінців для примноження матеріальних та нематеріальних благ зумовлюється колективним характером сучасного виробництва. В кожному господарюючому суб'єкті його ефективність значною мірою залежить від узгодженості в роботі всіх працівників та ланок, що покликаний

Згідно досліджень професора Клочана В.В., до факторів, що вагомо впливають на розвиток відносин власності в аграрному секторі, відноситься формування та становлення в ньому системи інформаційно-консультаційного забезпечення. Вчений цілком правомірно звертає увагу на ту обставину, що в нашій країні така система знаходиться в стадії створення. Необхідність її прискореного завершення обґрунтовується тим, що ця система сприяє впровадженню в практику аграрного господарювання новітніх досягнень з менеджменту, маркетингу, економіки, організації праці, техніки та технології [5, с. 4]. Прикладне використання здобутків наукової думки дійсно формує реальні умови для збільшення масштабів власності та забезпечує виведення їх відносин на рівень сучасних світових стандартів.

Значущою особливістю сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі виступає їх стратегічна спрямованість на адаптацію до ринкових запитів.

До числа важливих особливостей сучасного розвитку відносин власності в аграрному секторі слід також віднести:

- єдність соціально-економічних процесів індивідуалізації та соціалізації власності;
- інституціональний характер розвитку відносин власності з позицій удосконалення існуючих та сприяння утвердженню нових інститутів багатокладної економіки;
- орієнтованість розвитку відносин власності на міжнародні стандарти та нормативи внаслідок лібералізації правил міжнародної торгівлі під впливом економічної глобалізації та світової регіоналізації;
- визначальний характер впливу відносин власності на ефективність соціально-економічного розвитку суспільства та його аграрної сфери;
- стратегічна спрямованість розвитку відносин власності на підвищення соціально-економічної та суспільно-політичної результативності гуманістичного та людиноцентричного характеру;
- залежність розвитку відносин власності від ефективності національної аграрної політики;
- нормативно-правова незавершеність набуття права власності на землю сільськогосподарського призначення з позицій володіння, користування, розпорядження в силу існуючого мораторію на її купівлі-продаж;
- відсутність у значного числа сільських мешканців можливостей користування та розпорядження землею як складовими реалізації права земельної власності;
- орієнтованість на екологізацію виробничо-господарської діяльності аграрного сектора в частині природо збереження, підвищення родючості ґрунтів, ефективного використання сонячної енергії та водних ресурсів, охорони здоров'я населення в якості пріоритетного напрямку розвитку відносин власності;
- спрямованість розвитку відносин власності на системне збалансування суспільно-політичних, соціально-економічних та еколого-природоохоронних інтересів сільських територій;
- необхідність надійного інноваційного забезпечення розвитку відносин власності предметно прийняття організаційно-технічних рішень з удосконалення виробничо-господарської діяльності аграрних ринкових суб'єктів та підвищення життєвого рівня населення сільських територій;
- дуальність ведення сільського господарства, що слугує поточним результатом існуючих відносин власності, розвиток яких породжує, з одного боку, формування горизонтально та вертикально інтегрованих корпоративних структур з високим рівнем концентрації аграрного ресурсного потенціалу, а з іншого – ресурсна диференціація та подрібнення учасників аграрної виробничо-господарської діяльності;
- взаємозв'язок розвитку відносин власності в сільському господарстві з екологічними обмеженнями щодо використання земель сільськогосподарського призначення, перебігом біологічних процесів,

природнокліматичними умовами господарювання, територіальною розосередженістю, специфікою організації праці та іншими особливостями виробничо-господарської діяльності аграрного сектора економіки;

- низька ефективність існуючих організаційно-економічних механізмів впливу на розвиток відносин власності з позицій їх підпорядкування поточним та стратегічним соціально-економічним цілям;
- належність відносин власності до системи національних цінностей, що слугує об'єднуючим феноменом суспільної свідомості та завдяки селянству ідентифікує українську націю;
- суспільно-політична багатогранність та соціально-економічна багатofункціональність проявів відносин власності;
- сталість розвитку власності як наукової економічної категорії згідно цивілізаційній еволюції відносин власності в реальній економіці;
- суб'єктивність індивідуального сприйняття прав власності та оцінки розвитку відносин власності.

Виділені та інші особливості сучасного розвитку відносин власності аграрного сектора, ідентифікують дане економічне явища серед низки інших явищ та процесів економічної природи та потребують як поглибленого, так і самостійного наукового дослідження.

3. Методологічні основи наукових досліджень відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень

Підвищена увага до розвитку відносин власності в сільському господарстві з методологічних позицій зумовлена: вагомістю галузі у забезпеченні продовольчої безпеки; спрямованістю господарського комплексу на зайняття в світовому поділі праці належного існуючому ресурсному потенціалу місця, в якому сільському господарству відводиться провідні позиції; необхідністю збереження національної ідентифікації країни, що реально за умови прогресивних зрушень в сільському розвитку; необхідністю гармонізації економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами, що мають різні форми власності та господарювання як в агропромисловому комплексі, так і в національному господарстві в цілому; значними проблемами соціального, економічного, політичного та правового характеру, що постали перед аграрним сектором внаслідок проведених глибинних перетворень, в основі яких постають відносини власності; започаткуванням приватної форми власності як нової після її багаторічної відсутності на території нашої країни; вітчизняним та світовим історичним досвідом прискореного економічного розвитку аграрного сектора саме на основі збалансованого розвитку відносин власності; низькою соціально-економічною результативністю проведених аграрних реформ.

Після радикальних соціально-економічних трансформацій вітчизняного села в сільському господарстві України поглиблюються проблеми, що пов'язані з механізмами реалізації прав власності. Зокрема, йдеться про поступову втрату власності селян на майнові паї; збереження «неповноцінної» приватної власності

на землю сільськогосподарського призначення, що полягає в забороні здійснювати її купівлю-продаж; досить часто не вигідні для селян умови оренди сільськогосподарських угідь; неконтрольовані процеси надмірної концентрації сільськогосподарського виробництва агрохолдингами; втрату сільгоспвиробниками контрольних пакетів акцій у переробних і сервісних підприємствах агропромислового виробництва, як це було передбачено законом про особливості приватизації в АПК, внаслідок відсутності відповідних механізмів при здійсненні структурних реформ; не сформовані сприятливі умови для створення й розвитку інтегрованих підприємств і об'єднань, у тому числі на принципах кооперації тощо. Означені та інші проблеми сучасних аграрних перетворень в Україні потребують проведення системної аграрної політики, спрямованої на підвищення соціально-економічної результативності розвитку відносин власності на селі з відповідним науково-методологічним забезпеченням.

Логіка розкриття методологічних основ наукових досліджень відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень полягає у висвітленні мети такої дослідницької роботи та завдань, що з цього витікають. Важливими пунктами такого дослідження постає визначення його об'єкту та предмету, а також його змістовної частини. Опрацювання дослідницького змісту дає можливість узагальнити теоретичні, методологічні, методичні, концептуальні, аналітико-прикладні та проектні результати проведеної роботи, які, будучи значимими для практики господарювання, представляють значний інтерес для науки в якості отримання нового теоретико-методологічного доробку.

Згідно викладеної послідовності дослідницької процедури, мета наукового дослідження передбачає обґрунтування та розробку теоретичних положень, методологічних підходів та науково-прикладних рекомендацій предметно підвищення соціально-економічної результативності розвитку відносин власності в сучасних аграрних перетвореннях України. Методологія дослідження розвитку відносин власності виступає багаторівневою системою пізнання організації та засобів вирішення зазначених завдань та характеризує такі складові як об'єкт та предмет наукового пошуку. Об'єкт дослідження виступає в якості об'єктивної дійсності, що в реальній економіці відбиває розвиток відносин власності в сільському господарстві України. Проблемні ситуації даного явища потребують пізнання його сутності, особливостей розвитку та можливостей з тим, щоб здійснювати аграрні перетворення з максимальною ефективністю для поточної та довгострокової життєдіяльності сільської громади та суспільства в цілому.

Будучи загальнолюдською цінністю та загальнонауковою категорією в економічній площині власність відбиває реальну дійсність матеріального або нематеріального прояву, походження якого є результатом дії природних сил або людської праці чи їх спільної взаємодії. По відношенню до таких результатів має місце певна реакція з боку людини як суб'єкта, який, виходячи з власних інтересів, здійснює щодо них відповідно володіння, користування та розпорядження. Звідси витікає нагальна потреба поглибленого дослідження власності в якості економічної категорії.

Важливою складовою змісту методологічних основ дослідження розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень постає різнобічна

оцінка результативності проведеного реформування відносин власності в сільському господарстві України. Вирішення даної науково прикладної проблеми передбачає проведення аналітичної роботи, яка включає оцінювання суспільно-політичної результативності розвитку відносин власності, аналіз забезпечення продовольчої безпеки в умовах подальшої трансформації відносин власності, діагностування соціально-економічної результативності розвитку відносин власності в аграрному секторі в цілому по країні та в розрізі її регіонів на трансформаційному та пореформеному етапах. Необхідно виявити існуючі структурні зрушення стосовно становлення приватної форми власності та утвердження нових сільських укладів згідно якісних та кількісних характеристик суспільно-політичної результативності аграрних перетворень.

Необхідність опрацювання загальнонаукових підходів та прикладних основ регуляторної політики з процесу управління нерухомістю як базової складової розвитку відносин власності з методологічних позицій зумовлюється належністю нерухомості до важливої складової ресурсного потенціалу національного господарського комплексу та його аграрної складової та вагомістю здійснення надійного наукового обслуговування управління нерухомістю, виходячи з існуючого в країні стану відносин власності та їх розвитку на перспективу, з врахуванням при цьому як національних особливостей нашої України, так і подальшого посилення світової економічної диференціації та інтеграції. В даному контексті логічним постає розробка науково-економічних основ взаємозв'язку та взаємозалежності процесу управління нерухомістю та розвитку відносин власності, визначення вихідних положень стосовно організаційної регламентації управління нерухомістю як складової розвитку відносин власності, представлення податково-економічного забезпечення процесу управління нерухомістю в контексті розвитку відносин власності, дослідження розвитку нерухомості виробничого призначення та сільської житлової нерухомості в аграрному секторі в умовах трансформації відносин власності.

Методологія наукових досліджень відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень передбачає використання сукупності пізнавальних методів та принципів, до числа основних з яких слід віднести історичність, об'єктивність, системність, динамічність.

Так, історичність віддзеркалює об'єкт дослідництва згідно динаміки його змін та становлення за останню чверть сторіччя у зв'язку з конкретно-історичними часовими вимірами та умовами функціонування. Такий підхід дозволяє представляти трансформації в сільському господарстві України з позицій виникнення існуючих відносин власності, часових етапів їх переходу від одного якісно визначеного ступеню до наступного ступеню та представлення сучасного кінцевого результату. Історизм в дослідженні ґрунтується на аналізі дійсного стану та тенденцій розвитку відносин власності аграрного сектора, тісно пов'язаний з його об'єктивним та системним поданням.

В методології наукових досліджень об'єктивність забезпечує здобуття та організацію знань щодо досліджуваного об'єкта. Такий підхід означає відображення всього спектра ціннісних орієнтацій, що відбувається в процесі розвитку відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень.

Адекватність реальному стану в оцінці досліджуваних процесів досягається за рахунок неупередженості дослідника та його незалежності від особистих світоглядних та суспільно-політичних орієнтирів при обґрунтуванні підходів, суджень та узагальнюючих висновків.

Об'єктивність в дослідженні відносин власності дозволяє розкрити реально існуючі суперечності аграрних перетворень та висвітлити широкий спектр різноспрямованих інтересів учасників виробничо-господарської та ринкової діяльності з відповідними критичними судженнями, оцінками та науковими узагальненнями. Об'єктивність дослідження забезпечує науковість, бо правдиво відображає існуючу палітру суперечностей розвитку відносин власності як цільного соціально-економічного явища.

Так, аналіз рентабельності господарювання аграрних підприємств в період приватизації і після аграрних реформ показує, що проведення глибинних трансформації відносин власності в сільському господарстві України в цілому не забезпечує автоматичного підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Проте цю обставину неправомірно, на наш погляд, використовувати в якості аргументу проти роздержавлення та приватизації в сільському господарстві. Бо необхідність та неминучість докорінних змін в системі базових економічних відносин колгоспно-радгоспного укладу в Україні була об'єктивно обумовлена низкою протиріч, характерних для кризового стану аграрного сектора Радянського Союзу, що досить чітко проявлялися ще наприкінці 80-х років минулого сторіччя.

Найголовніші причини та прояви аграрної кризи того періоду були чітко окреслені і системно представлені в опублікованій у 1990 р. академіком Ніконовим О.О. «Концепції розвитку агропромислового комплексу СРСР на найближчі роки і на перспективу» [11], а також в тогочасних фундаментальних працях видатних економістів-аграрників академіків Лукінова І.І. [8], Онищенко О.М. [12], Саблука П.Т. [16], Ушачова І.Г. [19], Юрчишина В.В. [23].

В методології наукових досліджень використання системного підходу показує належність відносин власності в аграрних перетвореннях до надзвичайно складних та багатофакторних систем, елементи якої, в свою чергу, також представлені системами (підсистемами). Всі вони знаходяться в певному взаємозв'язку та взаємодії, а сукупність таких підсистем формує єдине ціле. Системний підхід забезпечує проведення дослідництва стосовно вказаного об'єкта дослідження як єдиного цілого в якості системи. Кожна її складова частина (підсистема) може досліджуватися як самостійний об'єкт дослідження.

Системність дослідження необхідності аграрних перетворень засвідчує, що можливості адміністративно-командної системи управління, яка ґрунтувалася на ортодоксальних ідеологічних парадигмах щодо переваг соціалістичного способу виробництва, потенціал переважно екстенсивного шляху розвитку сільськогосподарського виробництва були вичерпані. Система економічних та соціальних відносин, що склалася в АПК не відповідала глобальним закономірностям розвитку продуктивних сил і суспільних відносин, заперечувалася досягненнями передових економік ринкового типу, що базуються на демократичних принципах управління, розвитку приватної власності на землю

та інші засоби виробництва. Тому приватизація в сільському господарстві України, на наше переконання, мала об'єктивно обумовлений та неминучий характер.

Задум аграрної реформи 90-х років ґрунтувався на абсолютно демократичних цінностях та принципах справедливості щодо забезпечення природного права приватної власності селян на землю, вільного вибору працівниками колгоспів та радгоспів варіантів досягнення своїх економічних інтересів – господарювати самостійно через відокремлення земельних та майнових паїв, або віддавати їх в оренду новоутвореним аграрним суб'єктам ринкового типу. Передбачалося, що потужний імпульс приватного інтересу в поєднанні з інтенсивними методами ведення сільського господарства забезпечить виведення аграрного виробництва на якісно новий технологічний рівень, гарантуватиме продовольчу безпеку країни, допоможе розв'язати соціально-інфраструктурні проблеми сіл, сприятиме підвищенню рівня доходів сільського населення.

Дослідження показують, що в силу протиріччя між необхідністю системних перетворень відносин власності та обмеженим характером проведених на практиці реформ, через невідповідність тогочасної моделі державної політики об'єктивним умовам соціально-економічної ситуації в країні, ефективність аграрних перетворень в Україні оцінюється досить неоднозначно. З одного боку, незважаючи на політичні та економічні складнощі державотворення та становлення ринкової економіки в Україні, вдалося вирішити низку конкретних завдань стосовно персоніфікації власності в сільському господарстві. З іншого – після вже більше, ніж двадцятирічного терміну, що сплинув з початку реформ, в Україні так і не створено, за винятком окремих галузей, високоефективного, конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, не забезпечені прийнятні соціальні стандарти життя для більшості сільського населення. На сучасному етапі соціально-економічних трансформацій в сільському господарстві України поглиблюються проблеми, що пов'язані з механізмами реалізації прав власності.

Сутнісною стороною методології в якості вчення постає прикладне використання набутих знань відносно наступного їх використання для проведення відповідних перетворень. Концептуальні основи подальшого дослідження розвитку відносин власності в аграрній економіці безпосередньо стосуються таких питань як: визначення соціально-економічних орієнтирів розвитку відносин власності; формування багатокладності як передумови ефективного сільського розвитку; визначення цільового призначення утвердження приватного сектора; підвищення місця і ролі сільських громад і сільських територій; становлення сільської соціоекономіки.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку: монографія / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К.: Знання, 2008. – 687 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 5-те вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – 615 с.
4. Заєць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія / В.М. Заєць. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 390 с.
5. Клочан В.В. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери: монографія / В.В. Клочан. – Миколаїв: МДАУ, 2012. – 371 с.
6. Корниенко В.П. Личная собственность как социалистическое производственное отношение / В.П. Корниенко. – К.: Изд-во КГУ, 1974. – 240 с.
7. Локк Джон. Сочинения в 3-х томах. [ред. и сост. А.Л. Субботин] / Джон Локк. – М.: Мысль, 1988. – Т.3. – 668 с.
8. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2002. – 567 с.
9. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 46. Ч.1. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 2-е изд. 1968. – 317 с.
10. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 18 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 2-е изд. 1961. – 842 с.
11. Никонов А. А. Концепция развития агропромышленного комплекса СССР на ближайшие годы и перспективу / А. Никонов // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1990. – № 8 – С. 3–19.
12. Онищенко О.М. Аграрна криза: витоки, особливості, деякі проблеми подолання / О.М. Онищенко, В.В. Юрчишин // Економіка України. – 1993. – № 9 – С.10–19.
13. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т.О. Осташко. – К.: Фенікс, 2004. – 280 с.
14. Рибалкін В.О. Теорія власності / В.О. Рибалкін, І.В. Лазня. – К.: Логос, 2000. – 279 с.
15. Россоха В.В. Розвиток відносин власності в сільськогосподарських підприємствах: монографія / В.В. Россоха, Л.М. Пронько. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 254 с.
16. Саблук П.Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П.Т. Саблук, І.І. Лукинов, В.В. Юрчишин, В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк. – К.: Б. в., 1996. – 664 с.
17. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора України: [монографія] / Н.М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
18. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.

19. Ушачев, И. Вопросы экономического управления АПК в условиях кризиса [Текст] / И. Ушачев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – №4. – С. 9–11.

20. Цивільний Кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р., № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

21. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды /А.В. Чаянов. / Редкол. Сер.: Л.И. Абалкин (пред.) и др.– М.: Экономика, 1989. – 492 с.

22. Юрчишин В.В. Аграрна політика на зламах політичних епох. Історико-соціально-економічні нариси. Наукове видання. / В.В. Юрчишин – К.: Науково-виробниче підприємство “Видавництво “Наукова думка НАН України”, 2009. – 366 с.

23. Юрчишин В.В. Причини і наслідки аграрної кризи (науково-аналітичний огляд) / В. Юрчишин – К.: ІАЕ, 2000. – 23 с.

Наукове видання

ЗАПША Галина Миколаївна

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН
ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ
АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Комп'ютерний набір *Запша Г.М.*

Підписано до друку 27 лютого 2014 р. Формат 60x84 1/16

Папір друк. Друк офсетний. Авт. арк.. 1,29

Наклад 50 примірників. Зам. № 14. Ціна договірна.

Надруковано: ФОП Швець В.Д.

Тел.: (066) 609-46-81

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

Серія МК №26 від 16.07.2013 р.